

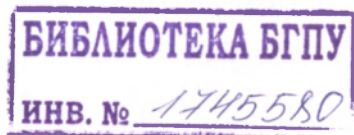
І. В. Галуза У. А. Голубеў А. А. Шымбалёў

Астраномія

Падручнік для 11 класа
ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання
(базавы і павышаны ўзроўні)

*Зацверджана
Міністэрствам адукацыі
Рэспублікі Беларусь*

Мінск «Народная асвета» 2021

УДК 52(075.3=161.3)

ББК 22.6я721

Г16

Пераклад з рускай *Н. М. Алганавай*

Рэцэнзенты:

кафедра агульнай фізікі установы адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы» (дацэнт кафедры, кандыдат фізіка-матэматычных навук *А. В. Лавыш*); настаўнік фізікі і астраноміі вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі дзяржаўнай установы адукацыі «Сярэдняя школа № 49 г. Мінска» *Н. А. Шашко*

Галуза, І. В.

Г16 Астраномія : падручнік для 11-га класа устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання (базавы і павышаны узроўні) / І. В. Галуза, У. А. Голубеў, А. А. Шымбалёў : пер. з рус. Н. М. Алганавай. — Мінск : Народная асвета, 2021. — 207 с. : іл.

ISBN 978-985-03-3643-9.

Дадзенае выданне ўдакладнена ў адпаведнасці з новымі адкрыццямі і дасягненнямі астраноміі. Да шэрага ілюстрацый дададзены QR-коды, якія не патрабуюць абавязковага прагляду і вывучэння, але дазваляюць акцэнтаваць увагу на астранамічных з'явах, задаволіць інтэлектуальныя і эстэтычныя запыты навучэнцаў, пашырыць інфарматыўныя магчымасці падручніка адкрытымі матэрыяламі з сеткі Інтэрнэт.

УДК 52(075.3 = 161.3)

ББК 22.6я721

ISBN 978-985-03-3643-9

© Галуза І. В., Голубеў У. А., Шымбалёў А. А., 2021
© Алганавы Н. М., пераклад на беларускую мову, 2021
© Афармленне. УП «Народная асвета», 2021

Прадмова

Астраномія — адна з найстаражытнейшых навук, якая вывучае аб'екты і з'явы, інто назіраюцца ў Сусвеце. Таямніцы неба заклікаюць розум чалавека да роздуму і даследавання фізічнага свету. Гэты бязмежны і пераменлівы свет мы называем Сусветам. Паняцце «Сусвет» уключае ў сябе і Зямлю з іншымі планетамі Сонечнай сістэмы, і Сонца, і іншыя зоркі, і галактыкі, і асяроддзе, у якім яны знаходзяцца. Наша планета Зямля, а значыць, і мы разам з ёю з'яўляемся часткай гэтага Сусвету.

Людзі заўсёды імкнуліся зразумець прыроду аб'ектаў і з'яў, якія яны назіралі, таму будавалі карціну навакольнага свету ў адпаведнасці з тымі данымі, якія мелі. Паступова з атрыманнем новых фактаў і тэорый з'яўляліся магчымасці праверкі гэтых ідэй праз назіранні і вымярэнні з выкарыстаннем дасягненняў навук, сумежных з астраноміяй (асабліва фізікі), дзякуючы чаму карціна поглядаў на свет удакладнялася і змянялася.

У наш час астраномія выкарыстоўвае усё больш дасканалую назіральную тэхніку. Сучасныя прыёмнікі выпраменьвання перадаюць інфармацыю непасрэдна ў камп'ютары.

Назіранні вядуцца не толькі ў розных дыяпазонах электрамагнітнага выпраменьвання (радыёдыяпазоне, інфрачырвоным, бачным, ультрафіялетавым, рэнтгенаўскім, а таксама ў гама-праменях), але і шляхам вывучэння гравітацыйных хваль. Адкрыты новыя аб'екты (пульсары, карычневыя карлікі), выяўлены нечаканыя ўласцівасці ў многіх ужо вядомых цел, створаны умовы для прамога даследавання шэрага аб'ектаў Сонечнай сістэмы і г. д. І чым больш астраномы сутыкаюцца з невядомым і адкрываюць новае, тым болын з'яўляецца пытанню, якія патрабуюць адказаў.

Сучасная астраномія вывучае надзвычай далёкія касмічныя аб'екты, і разам з тым яна не адарваная ад Зямлі. Для чалавецтва важна даследаваць актыўнасць Сонца і яго уплыў на зямныя працэсы, адказаць на шэраг пытанняў: ці існуе жыццё на іншых планетах, як касмічныя фактары уплываюць на існаванне жыцця на Зямлі і г. д. Актуальна праблема астэройднай небяспекі. Зорнае неба прываблівае усіх, аднак раскрывае свае таямніцы толькі найбольш дапытлівым і настойлівым.

Знаёмства з астраноміяй у школе дапаможа атрымаць самыя неабходныя звесткі і уяўленні аб гэтай старажытнай, але вечна маладой навуцы.

Змест

Прадмова	3
Раздзел I. Уводзіны	
§ 1. Прадмет астраноміі	4
Раздзел II. Асновы практычнай астраноміі	
§ 2. Зорнае неба	12
§ 3. Нябесныя каардынаты	19
§ 4. Вызначэнне геаграфічнай шыраты	23
§ 5. Вымярэнне часу. Вызначэнне геаграфічнай даўгаты	26
Раздзел III. Рух нябесных цел	
§ 6. Геліяцэнтрычная сістэма свету Каперніка	36
§ 7. Бачны рух Сонца і Месяца. Зацьменні	42
§ 8. Законы Кеплера	50
§ 9. Закон сусветнага прыцягнення Ньютана	53
§ 10. Вызначэнне памераў нябесных цел і адлегласцей да іх у Сонечнай сістэме	58
§ 11. Рух касмічных апаратаў	63
Раздзел IV. Параўнальная планеталогія	
§ 12. Агульныя характарыстыкі планет. Паходжанне Сонечнай сістэмы	69
§ 13. Планеты зямной групы	73
§ 14. Планеты-гіганты	82
§ 15. Месяц. Спадарожнікі планет	89
§ 16. Карлікавыя планеты і малыя целы Сонечнай сістэмы	98
Раздзел V. Метады даследавання нябесных цел	
§ 17. Даследаванне электрамагнітнага выпраменьвання нябесных цел	107
§ 18. Спектральны аналіз у астраноміі	117
Раздзел VI. Сонца — дзённая зорка	
§ 19. Сонца як зорка	124
§ 20. Будова сонечнай атмасферы	129
§ 21. Уплыў Сонца на жыццё Зямлі	134

Раздел VII. Зоркі

§ 22. Асноўныя характарыстыкі зорак. Свяцільнасць	138
§ 23. Тэмпература і памеры зорак	143
§ 24. Падвойныя зоркі. Маса зорак	146
§ 25. Эвалюцыя зорак	150
§ 26. Нестацыянарныя зоркі	157

Раздел VIII. Будова і эвалюцыя Сусвету

§ 27. Наша Галактыка	164
§ 28. Міжзоркавае асяроддзе	170
§ 29. Зоркавыя сістэмы — галактыкі	175
§ 30. Расшыральны Сусвет	185
§ 31. Жыццё і розум у Сусвеце	190

Дадатак	195
---------------	-----

Адказы і рашэнні	203
------------------------	-----